

General-pukovnik
u penziji
ILIJA RADAKOVIĆ

*Neka iskustva iz dejstava Četvrte armije u završnim operacijama 1945. godine**

Snage, operativna zona, grupisanje, trajanje i način dejstava jedinica Četvrte armije

U vrijeme formiranja Četvrte armije, 1. marta 1945, Tito je saopštio svoju zamisao o završnim operacijama za oslobođenje zemlje, koja je razrađena početkom aprila 1945. godine. Tada je Četvrta armija imala u svom sastavu deset divizija, a Štab armije je neposredno rukovodio sa 10 potčinjenih jedinica: dva korpusa (7. i 11), četiri divizije (9, 19, 20. i 26) i četiri brigade (Prva tenkovska, Artillerijska, Inženjerska i Dopunska). Sa pet divizija (13, 15, 18, 35. i 43) rukovodilo se preko štabova Sedmog i 11. korpusa. U toku ofanzive, krajem aprila 1945, pod operativnu potčinjenost armije stavljen je Deveti korpus, sa dvije divizije (30. i 31) a nešto ranije i Komanda sjevernog Jadrana. Kasnije, sukcesivno, armiji se stavljaju na raspolaganje još tri divizije — dvije divizije Četvrtog korpusa (7. i 8) i 29. divizija, dok Sedmi korpus dobija diviziju „Garibaldi Fontanot”. To znači, ukupno petnaest divizija, odnosno četrnaest nakon integracije (u toku dejstava) 13. i 35. divizije u 13. diviziju i osnivanja samostalne brigade. Štab armije je imao 15 neposrednih veza (tri korpusne, sedam divizijskih i pet brigadnih). To su bili

* Prošireno i autorizovano izlaganje na naučnom skupu „Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije”, održanom 22. i 23. maja 1985. godine u Beogradu.

korpusni, divizijski i brigadni sastavi. Broj veza, direktnih i indirektnih, mijenjao se i postepeno povećavao. Štab 35. divizije i Štab 11. korpusa ukidaju se u toku dejstava — kada je oslobođeno njihovo područje dejstava. Toliki broj veza bio je logičan i nije predstavljao posebno opterećenje za Štab armije, koji je veoma uspješno sarađivao i usklađivao dejstva sa glavnim štabovima Hrvatske i Slovenije.

Što se tiče teritorijalne pripadnosti, devet divizija je bilo sa teritorije Hrvatske, pet sa teritorije Slovenije i jedna sa teritorije Hercegovine. Ili, prema užoj teritorijalnoj pripadnosti — pet slovenačkih, četiri dalmatinske i po jedna lička, kordunaška, primorsko-goranska, banijska, istarska i hercegovačka divizija. Treba istaći i činjenicu da je većina tih divizija formirana 1942. (7. i 8) i 1943. godine (9, 13, 15, 18, 20, 26, 29, 30. i 31), što znači da su imale najmanje jednogodišnje, odnosno dvogodišnje, pa i duže ratno iskustvo. Sve su to bile, tako reći, „stare” divizije, osim 35. i 43. koje su formirane 1944. godine. To je razlika i određena specifičnost u odnosu na strukturu, tradiciju i iskustva divizija u nekim drugim našim armijama. Četvrtoj armiji sadejstvovala je i Jugoslovenska mornarica sa glavinom efektivna, koja je, takođe, imala bogata iskustva (dejstva od 1943, od Visa do kninske operacije, i do početka završnih operacija).

Polazne pozicije Četvrte armije pred završne operacije posebno su karakteristične. Glavne snage, prema brojnom stanju i opremljenosti — pet divizija i tri brigade za podršku (Prva tenkovska, Inžinjerijska i Artiljerijska) bili su van tzv. neposrednog dodira i na udaljenosti od 65 do 100 km od linije fronta: Donji Lapac — Udbina — Gospić — Pag. Dvije divizije (13. i 20) bile su u kontaktu sa neprijateljem, a tri (9, 19. i 26) na koncentracijskoj prostoriji. Dalje — oko 300 km — nalazila se 29. divizija koja je bila angažovana u borbama za Sarajevo (sve do 6. aprila). Ostale snage su bile u pozadini neprijatelja (devet divizija), izvodeći intenzivna i dugotrajna borbena dejstva — od Like do Soče — i prije početka završnih operacija nisu dozvoljavale protivničkim snagama pokret unapred, što je omogućavalo ovakav početni raspored — pet divizija „s fronta”. Znači, u početnoj situaciji više divizija se nalazilo u pozadini neprijatelja nego „s fronta”, ali je odnos u broju, i naročito tehničkoj opremljenosti, bio na strani snaga „s fronta”.

Divizije pod neposrednom komandom Štaba armije načelno su dejstvovala „sa čela”, a one u sastavu korpusa u pozadini neprijatelja. Gotovo uvijek divizije su dejstvovala skupno (bilo je i izuzetaka), a korpusi različito — najčešće na širem prostoru, manje ili više

grupisano. Pod komandom korpusa, pored divizija, bili su i partizanski odredi, koji su se održali do pred kraj rata. Ova iskustva su veoma značajna i za eventualno usavršavanje sadašnje organizacije i upotrebe snaga JNA i Teritorijalne odbrane.

Pomenuti faktori, uključujući i pregrupisavanje snaga poslije kninske za mostarsku operaciju (angažovane četiri divizije — 9, 19, 26. i 29), ponovno dovođenje snaga u sjevernu Dalmaciju — 19. i 26, a kasnije i Devetu diviziju (sve je trajalo dva i po mjeseca), kao i nepovoljni klimatski i materijalni uslovi u južnoj Lici (zima 1944/45) uticali su na takvo početno grupisanje snaga i njihovu udaljenost od „prednjeg kraja” neprijateljevih položaja. U tome je izvjesna različitost i specifičnost početnog grupisanja snaga Četvrte armije u odnosu na ostale naše armije.

Naše jake snage u neprijateljevoj pozadini i njihova aktivnost u dubini operativne zone nose glavni teret borbi prije početka ofanzive. Dejstva tih snaga omogućila su povoljan raspored i grupisanje divizija koje su napadale „s fronta”, kao i mirnije i organizovanije pripreme za početak završnih operacija. Karakteristično je da su se, zbog tako jakih snaga, pozadinske baze Četvrte armije (glavne i isturene) nalazile i u polaznim rejonima divizija, a negdje čak i ispred.

Operacije i ostala borbeni dejstva snaga Četvrte armije bila su kombinovana — partizanska i frontalna. Negdje su preovladavala frontalna, a negdje partizanska dejstva. Primjenjivani su svi vidovi i oblici borbenih dejstava, a često su izvođena partizanska noćna dejstva.

Širina i dubina zone dejstva armije (to je bila i zona dejstava snaga glavnih štabova Hrvatske i Slovenije), od početnih granica datih proljetnjom direktivom Generalštaba Jugoslovenske armije, konstantno su se širile do kraja rata. U dokumentima treba korigovati granicu zone Četvrte armije i glavnih štabova Hrvatske i Slovenije — od Dolenjske (uključno Ljubljana), preko Kamnika do Koruske (u dokumentima je granica iz početne direktive: desna granica — jugozapadne padine Julijskih Alpi). Širina operativne zone u početku ofanzive bila je, u prosjeku, od 100 do 150 km, a u završnom dijelu prelazi i 300 km. Dubina operativne zone je iznosila oko 300 km.

Početni odnos snaga bio je oko 1,5:1 (oko 150.000 : oko 100.000) u korist protivnika, da bi se kasnije, sukcesivnim smanjivanjem neprijateljevih snaga, taj odnos naglo i stalno mijenjao u našu korist.

Operativno-strategijski cilj Četvrte armije i snaga pod komandom glavnih štabova Hrvatske i Slovenije bio je da izbiju na Soču

— za oko dva mjeseca (od 20. 3. do 15. 5). Međutim, zadatak je izvršen za 43 dana, ili oko 14 dana ranije nego što je planirano, što je imalo velikog značaja za sve što će se dogoditi kasnije. Da nismo tako djelovali, ne bismo na vrijeme stigli na Soču i time ostvarili stratezijske ciljeve i, analogno tome, ne bismo tako brzo oslobodili Istru i Slovenačko primorje. Pokazala se opravdanom odluka da ofanziva Četvrte armije počne 20. marta, tj. 22 dana prije nego ofanziva Prve i Treće armije, koja je počela 12. aprila. Ranije započeta ofanziva Četvrte armije, brz i odlučan napad sa mora, ubacivanje snaga u Istru i ka Trstu, naročito u fazi riječko-tršćanske operacije, primjeri su kojih gotovo nije bilo u narodnooslobodilačkom ratu.

Značajno je istaći da su završne operacije Jugoslovenske armije, pa i Četvrte, izvedene tako reći na samostalnom frontu, u vrijeme kad su na susjednim frontovima sovjetske snage bile u ofanzivi prema Beču, a Anglo-Amerikanci relativno mirovali na tzv. Gotskoj liniji kod Bolonje. Naše snage su na cijeloj teritoriji Jugoslavije bile veoma aktivne i nanosile su velike gubitke neprijatelju koji se našao između tzv. linije fronta i naših etničkih granica. Naš front nije bio, kako neki misle, samo od Drave do Jadranskog mora, već je to bila i cijela dubina naše teritorije koju je još držao neprijatelj i na kojoj su se borile jake snage Jugoslovenske armije — šest korpusa (4, 6, 7, 9, 10. i 11) i jedna operativna zona (Četvrta) u Štajerskoj, odnosno preko 16 divizija. Toga nije bilo na ostalim frontovima u drugom svjetskom ratu.

Interesantna su iskustva Četvrte armije i sa aspekta obrazovanja i upotrebe armijske rezerve. U ličko-primorskoj operaciji armijsku rezervu naizmjenično je činila po jedna divizija. U riječko-tršćanskoj operaciji rezervu su činile dvije do tri divizije — Sedma i Osmu, a 29. je najduže bila u ulozi armijske rezerve (od Sarajeva do Prezida). Divizije su, zavisno od situacije, u rezervi najčešće imale po jednu brigadu — radi odmora, popune, zamjene drugih brigada, ili za različite relativno samostalne zadatke. Obično su te snage dejsstvovalе prostorno dalje i privremeno van sastava divizija, kao npr. upotreba Druge dalmatinske proleterske brigade Devete divizije prema Opatiji, ubacivanje Prve istarske brigade 43. divizije u centralnu Istru, upućivanje 11. dalmatinske brigade 26. divizije u Korušku itd. Tako su divizijske rezerve, najčešće jačine brigade, istovremeno služile i kao armijska rezerva. U suštini, sve što je u datoj situaciji bilo slobodno, odnosno neangažovano činilo je armijsku rezervu.

Jedna od značajnih karakteristika operacija Četvrte armije je i ta što se poslije izbijanja na liniju: Kupa — Rječina — Cres dejstva razvijaju u više operativnih pravaca i sa više strana — „sa čela” i iz

pozadine i na više ciljeva. Praktično, tada su se još više gubile granice dejstava između snaga „s fronta” i onih iz pozadine, zbog „izmješanih frontova”. Pravcem ka Puli i ka zapadnoj Istri nadirale su snage Jugoslovenske mornarice, Istarski odred i Prva brigada 43. divizije koje su na taj pravac stigle desantiranjem na istočnoj obali Istre i ubacivanjem preko desnog krila armijskog rasporeda. Pravcem od Brzeća i Mošćeničke Drage (mjesta iskrcavanja Devete divizije), preko Buzeta ka Trstu dejstvovala su glavne snage Devete divizije (Treća i Četvrta brigada) i Druga i Treća brigada 43. divizije koje su ubačene od Ilirske Bistrice preko Nanosa. Iz toga se vidi da su lijevo krilo Četvrte armije (radi oslobođenja Istre i napada na Trst) činile snage dviju divizija (9. i 43), mornaričke snage i Istarski odred. Ta dva pravca, u operativnom smislu, činila su cjelinu na kojoj su izvedena dejstva za oslobođenje Istre i upad u Trst sa tog prostora. Pravcem koji vodi uz obalu, ka Rijeci, nastupala je 19. divizija, a pravcem ka Ilirskoj Bistrici nastupale su 26. i 13, a kasnije Sedma i Osmo divizija. Tu se, dakle, nalazila glavnina Četvrte armije — pet divizija (7, 8, 13, 19. i 26), sa najviše artiljerije i tenkova, protiv glavnine njemačkog 97. korpusa. Pravci ka Rijeci i Ilirskoj Bistrici činili su takođe, jednu operativnu cjelinu, jer su obuhvatali područje između Snežnika, Učke i Jadranskog mora. Pravcem preko Prezida i Mašuna prema Sv. Petru (danas Pivki) i Općinama — Trstu, nastupala je ojačana 20. divizija, sa glavninom Prve tenkovske brigade. Pravcem od Trnovskog gozda ka Trstu i Tržiču dejstvovao je Deveti korpus, sa 30. i 31. divizijom i nekoliko partizanskih odreda. Ka Postojni i Ljubljani dejstvovala je 29. divizija, a pravcem iz Dolenjske i Notranjske ka Ljubljani dejstvovao je Sedmi korpus, sa 15. i 18. divizijom i divizijom „Garibaldi Fontanot”.

Dakle, ka operativno-strategijskim ciljevima koncentričnim operacijama bilo je usmjereno: prema Istri, Trstu i Soči — šest divizija; za Rijeku i uništenje 97. njemačkog korpusa — pet divizija; i ka Ljubljani — četiri divizije. Poslije uništenja 97. korpusa, u rejonu Ilirske Bistrice, prema Trstu i Soči bile su orijentisane još dvije divizije (13. i 26), tj. osam od ukupno četrnaest divizija, radi obezbjeđenja konačne pobjede i zaštite zapadnih granica nove Jugoslavije.

Neka iskustva iz rukovođenja i komandovanja

Od Štaba brojno najjačeg i najopremljenijeg Osmog korpusa formiran je Štab Četvrte armije, što je bilo sasvim logično s obzirom na njegov sastav i operativni položaj. Ovaj korpus i njegov štab imali su bogato iskustvo u organizovanju borbenih dejstava, od borbi

za oslobođenje Dalmacije, pa do kninske i mostarske operacije. Za odgovarajuće proširenje Štaba armije dobijen je dio rukovodećeg kadra iz Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju i Glavnog štaba Hrvatske. Štab Četvrte armije rukovodio je direktno divizijama i brigadom za podršku, koje su bile na „frontu”, a korpusima, odnosno divizijama u pozadini neprijatelja preko glavnih štabova Hrvatske i Slovenije ili direktno. Nije se postavljalo pitanje organizacijsko-formacijske potčinjenosti, što je bilo veoma značajno. Opšte direktive Štaba armije išle su korpusima, a često i divizijama tih korpusa koje su direktno dobijale i konkretne armijske zapovijesti (naročito neke od tih divizija).

U toku završnih operacija rasformirani su štabovi 11. korpusa i 35. divizije, a štabovi Četvrtog, Sedmog i Devetog korpusa su rasformirani poslije završetka rata (21. maja 1945). Tada se ukidaju i glavni štabovi Hrvatske i Slovenije, što bi trebalo posebno analizirati. To znači, ostaje Četvrta armija sa divizijama (brigadnog sastava) i samostalne brigade, a za stanovito vrijeme ostaju i vojna područja sa komandama mjesta.

U Četvrtoj armiji nije vršen prelazak sa četvorne na trojnu formaciju u brigadnim sastavima, osim u 43. diviziji koja je to učinila zbog manjeg brojnog stanja (tri bataljona u brigadi). I u toku borbe, naročito za Rijeku, neke brigade su privremeno sužavale svoj sastav zbog gubitaka. Znači, poslije završetka rata brigade su imale četiri bataljona, a divizije tri do pet brigada i po jedan divizion artiljerije, kao i druge samostalne jedinice.

U skladu sa naređenjem Generalštaba JA od 14. marta 1945, pred završne operacije bilo je govora o transformiranju brigada (tri bataljona u brigadi). Međutim, zaključeno je da bi se izgubilo vrijeme, ako se pristupi reorganizaciji, s jedne strane, a bilo je bojazni kako će se rukovoditi bataljonima od 600 do 800 ljudi, s druge strane (jer je više brigada imalo i preko 2.000 boraca).

U toku ofanzive Četvrte armije bilo je primjera stvaranja privremenih štabova — operativnih grupa, čiju su osnovu činili postojeći štabovi korpusa i divizija, a ne novi štabovi (primjer Operativnog štaba za Istru, Kočevske operativne grupe Sedmog korpusa ili Operativne grupe na Rijeci — tri divizije — kojom je rukovodio Štab 26. divizije, i to u situaciji kada je Štab armije išao ka Trstu i komandovao snagama oko Trsta; formiranje Štaba motorizovanog odreda za snage koje su išle u Korušku, ili Operativni štab za Benešku Sloveniju, odnosno Operativni štab za zapadnu Primorsku). U toku ope-

racija formirane su i neke nove i jače jedinice za podršku i pozadinske (puk za vezu, artiljerijski samohodni divizion i auto-bataljoni i čete).

Interesantna je koordinacija sa glavnim štabovima Hrvatske i Slovenije. Pored direktiva i zadataka, koje su Štab Četvrte armije i glavni štabovi dobijali od Generalštaba JA u vezi sa međusobnom saradnjom, veoma značajni su bili neposredni kontakti Štaba armije sa Glavnim štabom Hrvatske pred početak završnih operacija (tri do četiri sastanka na slobodnoj teritoriji i jedan 29. aprila 1945. u Crikvenici kojem je prisustvovao i načelnik Generalštaba JA) i kontakti sa rukovodiocima Glavnog štaba Slovenije (u Otočcu i docnije u Slovenačkom primorju). Veza sa Glavnim štabom Slovenije održavana je i preko njihovog predstavnika koji se nalazio u Štabu Četvrte armije. Tako je dogovarano sadejstvo za duži period, a rješavana su i druga pitanja. Dakle, bilo je dosta originalnih rješenja, prilagođenih situaciji.

Treba istaći veliki stepen samostalnosti i inicijative Četvrte armije i njenih dijelova, koji je proizlazio iz strategijske koncepcije dejstava svih snaga, date u proljeće 1945, i sistema rukovođenja koji je njegovao i razvijao inicijativu jedinica u toku rata. Takve manifestacije su brojne i raznovrsne. Ima puno karakterističnih primjera, što zahtijeva i posebno izučavanje. Najizrazitiji primjeri samostalnosti i inicijative su: prihvatanje prijedloga Štaba Četvrte armije da ofanziva armije počne 20. marta 1945. godine (ranije nego na srem-skom frontu); angažovanje snaga za oslobođenje Bihaća (to je zasebna operacija u kojoj su učestvovala tri naše divizije — Sedma, Osma i 26. i dvije neprijateljeve — 104. i 373. a vođena je radi obezbjeđenja desnog boka Četvrte armije); dejstvo Četvrtog korpusa i dolazak 29. divizije u vrijeme kada su jake naše snage bile oko Sarajeva (grupa korpusa) a Druga armija se nalazila u istočnoj Bosni. Poznat je primjer manevra 20. divizije preko Mašuna i puna inicijativa dejstva prilikom prodora prema Trstu i u vrijeme borbi za grad. Iskustvo je pokazalo da je tamo, gdje princip samostalnosti i inicijative nije bio dovoljno uvažavan, bilo dosta teškoća i dolazilo je do neelastičnosti (u tome je karakteristična početna faza borbi za Rijeku, kao i relativno dugo čekanje iskrcavanja na Cres i nedostatka transportnih sredstava).

Komandna mjesta tih štabova bila su bliže jedinicama (blizu rejona dejstava), sa pretežno pokretnim a manje stacionarnim karakterom, često na komandnim mjestima nižih stepena i sa oficirima za vezu gotovo kod svih štabova divizija. Komandant Jugoslovenske mornarice bio je stalno na komandnom mjestu u Štabu Četvrte armije, radi praćenja situacije i usmjeravanja glavnine njegovih

efektiva, angažovanih za podršku Četvrte armije. Pozadinsko komandno mjesto armije bilo je više stacionarno, a pozadinska komandna mjesta divizija bila su u oformljavanju, jer su komandanti pozadine postavljeni pred završne operacije. Komanda sjevernog Jadrana bila je pretežno samostalna (naročito u drugoj etapi ofanzive), iako je potpala pod Štab Devete divizije (u prvoj etapi ofanzive).

Dejstva Devete divizije i Jugoslovenske mornarice (lijevo krilo armije) pratila je manja grupa savezničkih oficira (mornari). Kad je oslobođen Cres, ta grupa je ostala na Lošinju, a zatim se vratila u Zadar i odatle u Ankonu (sa nekima od njih smo se sreli u Trstu). Zbog toga, dejstva naših snaga u Istri i upad u Trst iz Istre saveznički oficiri nisu mogli neposredno pratiti. Štab Devete divizije tražio je i dalje od saveznika mornaričku podršku, ali su to oni odbili (osim što su dali nekoliko desantnih brodova za desant na Cres i Lošinj) zbog blizine zone u koju nisu željele da stupe jedinice Jugoslovenske armije, pravdajući to velikim brojem minskih polja, snažnom njemačkom obalskom artiljerijom i raznim havarijama svojih brodova.

Posljednjih dana rata, težište u rukovođenju Štaba Četvrte armije bilo je na organizovanju i izvođenju dejstava za oslobođenje Trsta i uništenje njemačkog 97. korpusa, a Glavnog štaba Slovenije na dejstva preko Soče i za oslobođenje Ljubljane i ostalog dijela Slovenije. Pažnja Glavnog štaba Hrvatske koncentrisana je na borbe oko Karlovca i Zagreba, na organizovanje snabdijevanja i zbrinjavanja i na dejstva protiv zaostalih i razbijenih neprijateljevih snaga na oslobođenoj teritoriji. Ovakva podjela zadataka između Štaba armije i glavnih štabova Hrvatske i Slovenije (operativno-strategijski nivoi) bila je, u datoj situaciji, logična, pravilna i korisna. To iskustvo može biti korisno i za izučavanje i regulisanje odnosa između viših komandi JNA i štabova Teritorijalne odbrane.

O značaju snaga u neprijateljevoj pozadini

Nesporno je da bi bez snaga u pozadini neprijatelja (korpusi sa divizijama i partizanskim odredima) prodor snaga sa tzv. fronta bio otežan i usporen ili čak nemoguć. Snage u pozadini nanosile su neprijatelju znatne gubitke i, držanjem slobodnih teritorija, ubrzavale pokret snaga u nadiranju, onemogućavale neprijatelju izgradnju pojedinih utvrđenih linija (poprečnu liniju na Čičariji, položaje na Kupi, liniju Donji Lapac — Gospić) i izvodile samostalne operacije (dejstva Četvrtog korpusa oko Bihaća i Slunja, dejstva Sedmog korpusa u Dolenjskoj i, naročito, borbe Devetog korpusa sa oko 30.000 njemačkih i kvislinških snaga u Slovenačkom primorju).

Pozicijom i dejstvima snaga u neprijateljevoj pozadini nadoknađivali smo nedostatak motorizacije kod snaga koje su nadirale „s fronta”, ubrzavali njihov pokret i rasterećivali ih mnogih obaveza na slobodnoj teritoriji u dubini. Otuda je dejstvo snaga u neprijateljevoj pozadini imalo operativno-strategijski značaj. Te snage su rješavale i one zadatke koje, inače, rješavaju avijacija, dalekometna artiljerija i vazdušnodesantne snage.

Borbe za Bihać i okolinu, po svim elementima, zaslužuju da se tretiraju kao bihaćka operacija. Odbrambena dejstva Devetog korpusa, krajem marta i početkom aprila 1945, takođe treba kategorisati kao vrlo značajne i samostalne operacije, i to naročito prema odnosu snaga i ciljevima. Po efektima i svemu što se dogodilo, dejstva za Bihać i slamanje ofanzive kvislinških snaga protiv Devetog korpusa ne treba uklapati u ličko-primorsku ili riječko-tršćansku operaciju, već ih treba posmatrati i izučavati kao samostalne operacije, što neki istoričari i čine, naročito kada su u pitanju odbrambena dejstva Devetog korpusa, krajem marta i početkom aprila 1945. godine.

Naročit značaj imale su snage Devetog korpusa i druge snage za razbijanje jugoslovenske pete kolone u Slovenačkom primorju. Snage četnika (oko 6.000 Đujićevih i Jevđevićevih), nedićevaca i ljotićevaca (oko pet pukova — 5.000 do 6.000 ljudi) i dio „bijele garde” povukle su se iz Knina, Bosne i Srbije i planski našle u Slovenačkom primorju, jer su računale da će im Nijemci, zbog saradnje i lojalnosti, prepustiti taj dio teritorije, a dogovoreno su na tom prostoru čekale i Engleze. Kvislinške snage su se žestoko tukle, sve do našeg prodora preko Mašuna i kasnije, kada su se glavninom snaga povukle preko Soče i predale zapadnim saveznicima.

Dvadeset sedmog marta 1945. godine postignut je dogovor svih kvislinških i drugih kontrarevolucionara u Ilirskoj Bistrici (tu su bili i predstavnici ruskih kozačkih jedinica), a početkom aprila u Postojni je sastavljena i tzv. jugoslovenska vlada (predsednik Gavriilo Dožić, bio je u Beču; ministar vojske Draža Mihailović, nalazio se u istočnoj Bosni; ministar spoljnih poslova, Dimitrije Ljotić i ministar unutrašnjih poslova Leon Rupnik, čije snage su bile u Sloveniji, a glavnina u Slovenačkom primorju). U Trstu je Cincar Marković (tu je i zarobljen) održavao vezu sa saveznicima i Fotićem — ambasadorom u SAD. Dejstvima Sedmog korpusa u Dolenjskoj i Notranjskoj i Devetog korpusa, posebno od 27. 3. do 1. 4. 1945. godine u Slovenačkom primorju, razbijanjem kvislinga kod Prezida i našim prodorom preko Mašuna, zadat je značajan udarac kvislinzima i snagama kontrarevolucije, čime su pokopane posljednje nade i sve njihove vojničke i

političke špekulacije oko povratka u Jugoslaviju. Od posebnog je značaja da je 5. maja 1945. (prije završetka rata) u Ajdovščini zasjedala i prva slovenačka narodna vlada.

Neke karakteristike dejstava na lijevom krilu Četvrte armije (Kvarner i Istra)

Snažan razvoj narodnooslobodilačkog pokreta na Kvarnerskom otočju i Istri značajno je ojačao naše pozicije, naročito poslije kapitulacije Italije. U avgustu 1944. godine formirana je i 43. istarska divizija, a krajem 1944. mornaričko-desantne jedinice na sjevernom Jadranu — Kvarnerski odred mornaričke pješadije. U Istri su u teškim uslovima dejstvovali organi narodne vlasti i političke organizacije NOP-a, a sve organizovanije su djelovale i antifašističke snage u Trstu (komanda mjesta i radnički bataljoni). Sve to, kao i ozbiljne političke pripreme, naročito pred završne operacije, uslovile su uspješno dejstvo lijevog krila Četvrte armije (9. divizija i mornaričke snage Komande sjevernog Jadrana i, kasnije, snage 43. divizije koje su ubačene u Istru po dijelovima). Samo na taj način su ti krajevi mogli biti tako brzo oslobođeni i, sa tog pravca, pred 1. maj, snage Četvrte armije izbile su u Trst.

Za ocjenu dejstava lijevog krila Četvrte armije 4. aprila (koja nepotpuno obrađuju ili zapostavljaju neki analitičari završnih operacija) treba imati u vidu još nekoliko činjenica: (1) Čerčil je tada zahtijevao iskrcavanje u Istru, a to je bila njegova politika prema Jugoslaviji i Evropi, sa čime se nisu slagale SAD; (2) feldmaršalu Aleksanderu je dat zadatak da zauzme Istru, koja je prema Rapalskoj nagodbi bila italijanska. Međutim, maršal Tito, znajući to i stanje u Istri, sporazumio se sa Aleksanderom da će se, ako saveznička vojska uđe u te krajeve prije naših snaga, poštovati vlast koja se tamo nađe (a tamo smo mi imali vlast). Istru je trebalo zauzeti prije saveznika. To je jedan od važnih razloga što je ofanziva Četvrte armije počela ranije, tj. da lijevo krilo armije izvede brz napad sa Kvarnerskog otočja u Istru i da, zajedno sa ubačenom 43. divizijom sa desnog krila, razvije dejstva u Istri i brzo izbiye u Trst sa tog pravca.

Lijevo krilo Četvrte armije (9. divizija, tri bataljona mornaričke pješadije sa plovilima i Istarski odred) bilo je veoma samostalno i bez neposredne veze sa susjedima. Sa ostalim snagama Četvrte armije direktno su se povezali poslije iskrcavanja u Istru (oko Matulja) i u Trstu.

Gotovo sve neprijateljeve snage na Kvarneru — na Pagu i u Karlobagu (oko 900 ljudi), na Rabu (oko 600) i na Cresu i Lošinju (oko 1.200) — bile su zarobljene. Razbijen je njemački puk kod Čepičkog polja i odsječene, a docnije i zarobljene jake neprijateljeve snage u Puli, uz relativno male gubitke naših jedinica. Naše lijevo krilo — 9. divizija „je vrlo vješto manevrisala na zapadnim padinama Velebita, vješto izvodila desantne operacije na ostrva, uz izvanrednu saradnju naše mornarice”¹ (Pag, Cres i Lošinj) i brzo je stigla u Trst. To je ocjena koju je, na kraju rata, dao Štab Četvrte armije.

I prije 20. aprila 1945, kada je potvrđena odluka Štaba Četvrte armije — da jačim snagama upadne u Istru i prodre ka Trstu, i to najkraćim pravcima sa Cresa (u Istru) i preko Snežnika u Slovenačko primorje — bilo je jasno da je neprijatelj, sjeverno od izvora Rječine, razrijeđen i da je obala Istre slabije posjednuta. Ovom odlukom, a praktično 24. aprila 1945, određena su dva težišta operacija Četvrte armije — prodor ka Trstu i dejstva oko Rijeke, protiv njemačkog 37. korpusa.

Naređenjem Generalštaba JA, od 27. aprila 1945, podstiče se daljnje energično dejstvo ka Trstu. Lijevo krilo armije to realizuje dejstvima Devete divizije (sa dvije brigade) i 43. divizije (bez brigade) ka Trstu. Armijskom zapovješću Op. br. 109, od 29. aprila, Štab armije još preciznije i cjelovitije daje zadatke, a za lijevo krilo (nazivajući ga „lijevom operativnom grupom”) raspoređuje snage i daje zadatke za dejstva ka Trstu i Puli, da bi 30. aprila glavnina naših snaga, uz angažovanje radničkih bataljona kojima je rukovala komanda grada Trsta i ubacivanjem više četa u grad, stegla obruč oko Trsta. Komanda Trsta bila je u gradu (formirana 3. avgusta 1944). Februara 1945. godine imala je oko 1.500 organizovanih boraca, a 23. aprila 1945. imala je i plan za napad i plan za saradnju sa Četvrtom armijom. Jedinice komande grada su narasle na oko 15.000 ljudi raspoređenih u 16 bataljona i druge jedinice, i one su uspješno sarađivale sa snagama Četvrte armije.

Trst je bio uporište neprijateljevih snaga kombinovanih iz raznih jedinica i raznih vidova i rodova, pod komandom generala Linkenbaha, što je bila i slabost odbrane Trsta. Nijemci su se očajnički branili u Trstu i u njegovoj okolini da bi našim snagama spriječili zauzimanje grada i da bi se predali zapadnim saveznicima. Linija: Barkovlje — Općine — Sežana i Muđe, na koju smo izašli 30. aprila, natkriljuje i dominira gradom i vrlo je povoljna za noćni upad u grad (izveden je 30. 4/1. 5). Na tu liniju (periferija grada)

¹ *Pohod na Trst*, „Kultura”, Beograd 1952, str. 147.

neprijatelj je izbacio gotovo sve snage (sem pojedinih jako utvrđenih objekata u samom gradu). Presvukao je i italijansku fašističku miliciju u tzv. organizaciju CLN (Komitet nacionalnog oslobođenja), da bi preuzela vlast.

U toj situaciji, čelne savezničke snage (2. novozelandska divizija — komandant general Džentri), 1. maja u zoru, kreću sa Pijave i predveče stižu na Soču. Tada su u Trstu bile naše snage, a lijevo krilo Četvrte armije (9. divizija) zarobljava oko 1.000 neprijateljevih vojnika i, uz pomoć naoružanih građana talijanske, slovenačke i hrvatske nacionalnosti, 1. i 2. maja ujutro, izbija na „Piacu Unita”. U 17 h, 2. maja, srećemo se sa savezničkim tenkovima kod kule Sv. Justina (bila je opkoljena od 3. brigade 9. divizije), gdje se, poslije pregovora, saveznicima predaje njemački major sa oko 150 vojnika. Načelnik obavještajnog odjeljenja 2. novozelandske divizije, Džefri Koks, obavještava: „2. maja (poslije podne) naša pješadija stupila je u vezu sa jugoslovenskom pješadijom i mjesnim partizanima.”² Nijemci, koji su bili u tvrđavi Sv. Justin, predali su se kada su vidjeli da postoji mogućnost da padnu u ruke britanskim trupama, a ne Jugoslovenima.

Vrijedno je pomenuti šta je još postiglo lijevo krilo Četvrte armije: zarobljeno je i uništeno oko 75 odsto efektiva dva njemačka puka kod Sušnjevice — 1.047. pješadijskog i 237. artiljerijskog; likvidirana je borbena grupa „Felkl” kod Pazina; uništen je njemački 1.218 bataljon kod Cerovlja i njemačka četa kod Dekana; zarobljeno je oko 700 talijanskih fašista kod Buja, preko 1.800 u Trstu i likvidirano je oko 2.000 Nijemaca kod Katinare i oko 300 kod Pirana; oslobođena je cijela Istra sa Pulom (6. maja).

Neka iskustva iz pozadinskog obezbjeđenja Četvrte armije

Pozadinske jedinice (na svim nivoima) bile su veoma blizu jedinica koje dejstvuju i, u tom smislu, zajedno su činili borbeni ešelon, što je bilo uslovljeno nedostatkom transportnih sredstava (kada su počele završne operacije pozadina Četvrte armije imala je oko 70 kamiona, a divizije koje su nastupale „s fronta” imale su po 10 kamiona). Dovoljan broj vozila imale su jedino Prva tenkovska i Artiljerijska brigada.

Broj transportnih sredstava sukcesivno se povećavao — od 20. marta do 1. aprila 1945. godine zaplijenjeno je oko 150 motornih

² Isto, str. 269.

vozila (45 odsto neispravnih) i oko 3.000 konja, a od 1. do 16. aprila još 90 vozila i 115 kola i kara. Na kraju operacije zaplijenjeno je oko: 2.500 kamiona, 2.000 dvoosovinskih kola i kara, 4.800 konja i 520 motocikala (oko 50 odsto neispravnih). Povećan broj transportnih sredstava olakšavao je snabdijevanje i evakuaciju, ali je doveo i do povećanja transportnih jedinica i velikih naprezanja zbog remonta i oržavanja, što je nametalo pozadini Četvrte armije i pozadini vojnoteritorijalnih komandi (područja), sa civilnim efektivima, posebne obaveze. Taj zadatak je, uz veliko naprezanje, uspješno rješavan, naročito u jedinicama koje su imale jaču stručnu radnu snagu i koje su bolje koristile zarobljenike (vozače i mehaničare).

Jedinice armije snabdijevane su na različite načine: iz armijskih baza, iz baza vojnoteritorijalnih komandi (vojnih oblasti i područja) i iz ratnog plijena. Sva tri izvora snabdijevanja bila su podjednako značajna. Od komandi područja, prvenstveno su se dobijala intendantska sredstva. Veliku ulogu, naročito u početku završnih operacija, imala je Jadranska komisija (u Splitu) za prijem materijala od saveznika (materijal je priman u Dubrovniku, Splitu i Zadru). Pri ovoj komisiji radila je i delegacija pozadine Četvrte armije. Sve to je trebalo doturiti pomorskim i kolsko-vozarskim transportom, jer željezničkog nije bilo. Pomorski transport je bio veoma značajan, posebno za jedinice na lijevom krilu armije, i dobro je funkcionisao.

Brzo nastupanje jedinica Četvrte armije i operativni raspored snaga po dubini onemogućavali su neprijatelju da evakuiše i uništi svoja skladišta (u Lapcu, Bihaću, Gospiću, Otočcu, Senju, Bakru, Sušaku, Rijeci i Trstu). Većina njih pala je u naše ruke. Od 20. maja do 1. aprila zaplijenjeno je oko 350 vagona municije, a od 1. do 16. aprila još oko 150 vagona municije i oko 900 vagona hrane. Prema nekim podacima jedinice Četvrte armije u završnim operacijama bile su snabdijevane sa oko 660 vagona puščane municije.

Poštovao se princip da svaka jedinica ima rezervu hrane i municije za tri dana, a vodilo se računa da i snabdijevanje duvanom iz fabrike u Zadru (sirovine iz Hercegovine) bude uredno. U cjelini, snabdijevanje je bilo dobro, što su uspješno rješavale pozadina armije — za svoje jedinice, i pozadine glavnih štabova Hrvatske i Slovenije — za Četvrti, Sedmi i Deveti korpus.

Pozadina armije i pozadina vojnoteritorijalnih organa relativno dobro su se snašle i u prehrani sve većeg broja zarobljenika, koji se od Knina do Trsta naglo povećavao — od 5.000 do oko 60.000.

Saveznici su nas dosta dobro snabdijevali, iako ne prema dogovoru, a vremenom su ga i uskratili (iz političkih razloga). Zbog toga

su jedinice Četvrte armije snabdijevane hranom iz Zemuna, koju je prihvatio Glavni štab Hrvatske na aerodromu u Zemuniku kod Zadra.

Značajno je i iskustvo o uspješnom funkcionisanju ekipa (po jedinicama) za sabiranje i iskorišćenje tehnike. Nosioци tog posla, na nivou armije, bila su odjeljenja artiljerije i tenkovskih jedinica, što je bio njihov, gotovo, glavni zadatak. Izvršioци tog posla bili su relativno slobodni štabovi Tenkovske i Artiljerijske brigade, koji su to mogli raditi i zbog toga što su tenkovski bataljoni i artiljerijski divizioni bili pridodati jedinicama i samostalni, a brigade, kao cjeline, rijetko su dejstvovalе.

Koja još pitanja iz završnih operacija Jugoslovenske armije treba istraživati i potpuniје analizirati?

Sastav i pripremljenost Generalštaba Jugoslovenske armije za rukovođenje završnim operacijama, kao i način na koji je uticao na tok borbenih dejstava, veoma su značajna pitanja. U vrijeme završnih operacija Generalštab je bio, tako reći, u formiranju i imao je sedam odjeljenja sa oko 330 ljudi. Jedno od najznačajnijih pitanja u okviru rada Generalštaba je — funkcionisanje i mjesto Odjeljenja vojne obavještajne službe. To je potrebno posebno izučiti, jer o tome ima malo podataka.

Neophodno je, takođe, šire i dublje analizirati sistem pozadinskog obezbjeđenja, jer iz njegovog funkcionisanja ima veoma značajnih iskustava. Isto tako, nužna je i posebna analiza stanja, aktivnosti i iskustava iz rada brojnih vojnoteritorijalnih organa i vlasti, koje smo (manje-više) svuda imali.

Treba još bolje izučiti efekte i uticaj uspješnosti završnih operacija na odluku o stvaranju Prve tenkovske armije (sa dvije tenkovske divizije) u Sloveniji, juna 1945, jer, po mom mišljenju, to je, prvenstveno, omogućeno stvaranjem odgovarajućih materijalnih uslova, odnosno sredstava (tenkova i motorizacije), koja su na tom prostoru zaplijenjena. Pored toga, formirana je Treća tenkovska brigada, a dvije brigade se potpuno motorizuju i ulaze u sastav divizija Prve tenkovske armije. Veći dio te tehnike zaplijenjen je u zoni Četvrte armije i Glavnog štaba Slovenije.

Značajno je analizirati i uticaj završnih operacija na raspored snaga poslije rata i stvaranje Pete armije u Skoplju i Šeste armije u Sarajevu (31. 5. 1945), od snaga koje su ostale na tim prostorima i pregrupisavanjem nekih divizija koje su učestvovalе u završnim

operacijama. Iskustva iz narodnooslobodilačkog rata i, posebno, iz završnih operacija, moraju se uzimati u obzir u svakoj fazi daljnjeg razvoja koncepcije opštenarodne odbrane i izgradnje naših oružanih snaga.

U ocjenama strategijskih težišta u završnoj ofanzivi, njenih etapa i uloge pojedinih armija, takođe je potrebna veća preciznost.

Za Četvrtu armiju bilo je vremenski planirano: (1) da do kraja aprila 1945. godine razbije neprijatelja na frontu Lapac — Pag; (2) da do kraja maja izbije u Trst i na Soču i, poslije toga, da uništi neprijateljeve snage u obruču. Ili, po etapama operacije: (1) u prvoj etapi — da razbije 15. njemački korpus (do 15.4); (2) u drugoj etapi — da zauzme otoke i Rijeku (do 30.4); (3) u trećoj etapi — da oslobodi Istru, Trst i Slovenačko primorje (do 30. 5. 1945).

Tok događaja je pokazao da je izvršenje tih zadataka bilo mnogo brže nego što je planirano (1. maja oslobođen je Trst i izbili smo na Soču i preko Soče, a nekoliko dana kasnije uništen je 97. njemački korpus). Osnovni razlog za to je raniji početak ofanzive Četvrte armije (20. 3. 1945). Pokazalo se da je takva odluka bila celishodna.

Drugi razlog ranijeg početka ofanzive Četvrte armije je već pomenuto obezbjeđenje njenog desnog boka. Sve to pokazuje da je Četvrta armija, sa snagama i drugim efektivima u zoni njenog dejstva, ranije realizirala strategijske zadatke od planirane dinamike. Da nije tako bilo, pitanje je gdje bi danas bile naše zapadne granice. To pokazuje ukupnu sposobnost Četvrte armije i koliko je bilo značajno njeno mjesto u završnim operacijama Jugoslovenske armije.

Za raspravu je i teza o odnosu između frontalnog i partizanskog načina dejstva u završnim operacijama, pogotovo dio teze koji daje prioritet frontalnom obliku oružane borbe. Mislim da je najrealnija ocjena da su dominirala kombinovana dejstva u širim i užim razmjerama — uravnoteženo i usaglašeno dejstvo snaga „sa fronta” i „iz pozadine”, što je bilo presudno za uspjeh u završnim operacijama.

Posebno treba analizirati pitanje zbog čega su naši saveznici, a i protivnici, cijenili efikasnost snaga Četvrte armije. Za to je potrebno da se dobro izuče i njihovi dokumenti. U prilog tome evo nekih ocjena, uglavnom iz razgovora sa pojedinim savezničkim oficirima i nekih mišljenja zarobljenih njemačkih viših oficira. Oni su, često, isticali naša uspješna prethodna dejstva za oslobođenje Dalmacije — desantne operacije sa Visa i dejstva od Neretve do Šibenika, oslobođenje Zadra i sjeverne Dalmacije, uspješnu i specifičnu kninsku operaciju i manevar snaga od Knina ka Mostaru i dr. Isticali su i uspješno izvođenje raznovrsnih kombinovanih, posebno desantnih operacija (na lijevom krilu armije), borbe za naseljena mjesta (sa

napomenom da smo se za gradove Knin i Rijeku suviše uporno tukli), proboj jako utvrđenih linija i, naročito, vještinu u opkoljavanju i uništavanju neprijatelja. Gonjenje je bilo samo u taktičkim okvirima. Davali su visoke ocjene i našoj borbenoj sposobnosti, ispoljenoj i prije završnih operacija. Naročito su isticali relativno brzo ovladavanje dobijenom ili zaplijenjenom tehnikom. Kad su nam sve to priznavali saveznici i protivnici, mislim da je to onda veoma značajno.

*

Na svom pobjedonosnom putu od Knina, preko Zadra i južne Like do Trsta i Soče, Četvrta armija i snage koje su joj sadejstvovala, savladala je brojno jače neprijateljeve snage od sebe. Za 47 dana borbi razbila je dva njemačka korpusa (15. i 97) sa ojačanjima, razbila jake snage kolaboracionista (četnika, nedićevaca i belogardejaca) i stigla na Soču prije saveznika.

U okviru jedinstvenih završnih operacija Jugoslovenske armije Četvrta armija je svoj zadatak izvršila časno i potpuno. Za to je dobila tri priznanja u roku od osam dana — pohvale vrhovnog komandanta druga Tita od 22. i 30. aprila i 1. maja 1945, koja su bila najdragocjenija nagrada. U tim pohvalama, pored priznanja svim jedinicama, borcima i rukovodiocima Četvrte armije, Jugoslovenske mornarice, Četvrtog, Sedmog i Devetog korpusa, Tito je odao posebno priznanje: slijedećim komandantima i politkomesarima krupnijih jedinica (armija, korpusi i divizije): general-lajtnantu Petru Drapšinu, general-majorima Pavlu Jakšiću, Josipu Černiju, Boži Božoviću, Karelu Levičniku i Vladi Šegrtu; pukovnicima: Bošku Šiljegoviću, Francu Poglajenu, Janezu Hribaru, Viktoru Abvelju, Periši Grujiću, Dragiši Ivanoviću, Vukašinu Mićunoviću, Anti Biočiću i Stanku Parmaču; potpukovnicima: Ljubi Truti, Iliji Radakoviću, Petru Babiću, Bogdanu Pecotiću, Mati Bilobrku, Dušanu Koraću, Nikoli Gruboru, Mirku Lencu, Dušanu Vlasisavljeviću, Josipu Skočiliću i Joži Borštnaru.

Četvrta armija i snage koje su joj sadejstvovala u završnim operacijama učinili su velika djela, koja ostaju trajna vrijednost u istoriji narodnooslobodilačke borbe naroda Jugoslavije. Sticajem raznih okolnosti, Četvrta armija je poslije rata „izgubila” svoj broj (ostale armije nastavljaju svoju tradiciju). Zaslužuje pažnju da se razmotri mogućnost da neki od krupnih mirnodopskih sastava (armija) naših oružanih snaga dobije tu numeraciju i nosi tradicije ratne Četvrte armije.

SUMMARY

SOME EXPERIENCES FROM OPERATIONS OF THE FOURTH ARMY IN CLOSING OPERATIONS IN 1945.

The 4th Army was formed on March 1, 1945. It was then composed of ten divisions; this number increased to fifteen in the course of closing operations. The operational-strategic aim of combat operations of the 4th Army, and of forces commanded by main staffs of Croatia and Slovenia, within the framework of closing operations, was to reach the Soča river in approximately two months. This aim, however, was attained in only 43 days.

Combat operations of the 4th Army forces had combined forms — they were partisan and frontal operations. Somewhere frontal combat operations prevailed, while somewhere else the partisan ones.

The 4th Army staff controlled directly divisions and combat support brigades that were on the „front”, while controlling corps or divisions situated in the enemy rear via main staffs of Croatia and Slovenia. In the course of the 4th Army's offensive there were instances of forming of temporary staffs — operational groups, on the basis of existing corps and division staffs — new staffs were not formed.

A particular role and significance in operations and other combat activities of the 4th Army forces had our forces situated in the enemy rear. These forces were inflicting the enemy considerable losses and, by controlling the free territories, were making possible speedy movements of our advancing forces and preventing the enemy in his preparation of fortified defence lines, while also carrying out combat operations on their own.

The 4th Army units were being supplied in different ways: from the army bases, from bases of territorial commands (military area and district commands) and from the war spoils. Service support units (at all levels) were situated in the near vicinity of operating combat units, and thus both were making a combat forces echelon. This was necessitated because of the lack of necessary transportation.

Points and questions from the closing operations of the Yugoslav Army that have yet to be explored and more fully analysed are numerous. Of a particular significance for debate is the thesis of the relationship between the frontal and partisan forms of combat operations and activities in the closing operations, especially the part of the thesis that gives priority to the frontal form of the armed struggle.

On its victorious way from Knin, via Zadar and southern part of Lika, to Trieste and Soča, the 4th army and the forces that were cooperating with it defeated numerically stronger enemy forces. In 47 days of combat it crushed two German corps (15th and 97th) with their reinforcements, strong forces of collaborators (chetniks, Nedićites and white guards) and reached the Soča river before the forces of the Allies did.

QUELQUES EXPERIENCES DES ACTIONS DE LA QUATRIEME ARMEE AU COURS DES OPERATIONS DE GUERRE FINALES EN 1945.

La quatrième armée fut formée le premier mars 1945. A cette époque-là elle comprenait dix divisions; plus tard, au cours des opérations finales, leur nombre se rapportait à quinze divisions. Du point de vue opérationnel et stratégique, la quatrième armée et les forces placées sous le commandement des états-majors de Croatie et Slovénie, ont eu pour l'objectif, dans les opérations finales, d'atteindre la rivière Soča — dans un espace de temps d'environ deux mois. Pourtant, cette mission fut accomplie en 43 jours. Les opérations et les autres actions de combat menées par les forces de la quatrième armée ont été de nature combinée — partisane et frontale. La fréquence des actions frontales et partisans a été en alternance, selon les besoins.

L'état-major de la quatrième armée commandait directement les divisions et les brigades de soutien, engagées sur le „front”, et les corps d'armée, c.a.d. les divisions qui se trouvaient aux arrières de l'ennemi, par l'intermédiaire des états-majors de Croatie et Slovénie. Au cours de l'offensive de la quatrième armée il y a eu aussi des cas de création d'états-majors provisoires de groupes opérationnels, issus des états-majors des corps-d'armée et des divisions déjà existants et non pas de nouveaux états-majors.

Dans les opérations et les autres actions de combat des forces de la quatrième armée, un intérêt particulier revenait aux forces se trouvant aux arrières de l'ennemi. Ces forces ont, en infligeant à l'ennemi de lourdes pertes, et en tenant les territoires libérées, permis l'accélération du mouvement des forces en pénétration, rendu impossible à l'ennemi de créer des lignes fortifiées et mené des opérations d'une manière autonome.

Les unités de la quatrième armée ont été ravitaillées de diverses manières: depuis les bases des armées, depuis les bases des commandements militaires-territoriaux (des régions et des districts militaires) et à partir du butin de guerre. Les unités logistiques (à tous les niveaux) se tenaient très rapprochées des unités en action et, dans ce sens là, formaient avec ces dernières un échelon de combat, ce qui a été dû au manque de moyens de transport.

Nombreuses sont les questions concernant les opérations finales de l'Armée yougoslave qu'il convient d'étudier et d'analyser de façon plus approfondie. A titre d'analyse, la thèse concernant le rapport entre les formes d'action frontale et partisane dans les opérations finales, semble être d'un intérêt particulier, notamment la partie de la thèse selon laquelle la priorité serait accordée à la forme frontale de la lutte armée.

Dans sa marche triomphale de Knin, de Zadar et de sud de la Lika à Trieste et à Soča, la quatrième armée et les forces qui coopéraient avec elle, ont vaincu les forces ennemies numériquement supérieures. En 47 jours de combat, elle a brisé deux corps d'armée allemands (les 15e et 97e) et leurs renforts et a anéanti d'importantes forces quislings (des tchetniks, de l'armée de Nedić et des gardes-blancs) et a atteint la rivière Soča avant les alliés.

ОПЫТ ДЕЙСТВИЙ ЧЕТВЕРТОЙ АРМИИ В ЗАВЕРШАЮЩИХ
ОПЕРАЦИЯХ В 1945 ГОДУ

Четвертая армия сформирована 1. марта 1945 года. В ее состав тогда входило десять дивизий, а потом, в течение завершающих операций это количество увеличилось до 15 дивизий. Оперативно-стратегическая цель действий Четвертой армии и сил, находящихся под командованием главных штабов Хорватии и Словении, в завершающих операциях заключалась в том, чтобы выйти на реку Соча в течение двух месяцев. Однако, задание было выполнено за 43 дня. Операции и другие боевые действия сил Четвертой армии были комбинированными — партизанскими и фронтальными. Иногда преобладали фронтальные, а иногда партизанские действия.

Штаб Четвертой армии непосредственно руководствовал дивизиями и бригадами поддержки, которые находились на „фронте”, а корпусами, дивизиями в тылу противника Штаб руководствовал посредством главных штабов Хорватии и Словении. В течение наступления Четвертой армии были случаи, когда создавались временные штабы, основы которых составляли существующие штабы корпусов и дивизий, значить не оформлялись новые штабы.

В операциях и других боевых действиях сил Четвертой армии особое значение имели силы, находящиеся в тылу противника. Они наносили врагам значительные потери, контролируя свободную территорию они не допускали противнику укреплять отдельные рубежи, а также проводили самостоятельные операции.

Войска Четвертой армии снабжались различными способами: из армейских баз, из баз военно-территориальных командований (военных областей и районов), а также для этого использовалось имущество, захваченное у противника. По причине нехватки транспортных средств, тыловые войска (на всех уровнях) находились вблизи действующих войск, составляя таким образом вместе с ними единый боевой эшелон.

Остались еще многочисленные вопросы, связанные с завершающими операциями Югославской армии, требующие исследований и более полного анализа. Особое значение имело бы рассмотрение тезиса об отношении фронтального и партизанского способа проведения боевых действий в завершающих операциях, в частности та часть тезиса, предпочитающая фронтальную форму вооруженной борьбы.

На своем победоносном пути от Книна, Задара и южной Лики до Триеста и реки Соча Четвертая армия с взаимодействующими силами одолела превосходящие в численном отношении силы противника. В течение 47 дней в боях она разгромила два немецких корпуса (15 и 97) с подкреплениями, а также мощные силы коллаборационистов (четников, недичевцев и белогвардейцев) и вышла на реку Соча раньше, чем союзники.